

הרב ד"ר אברהם וולפיש

שישה פרקים מחפשים עורך

עיון בפרקי הפתיחה של המשנה במסכת שבת

א. הקשיים בעריכת ששת הפרקים הראשונים

לאור מרכזיותם של ל"ט אבות המלאכה לכל דיון הלכתי בעניין השבת, מפתיע לגלות שרק כשליש מהמסכת (פרקים ז-טו) עוסק במלאכות אלו. ניתן היה לצפות שרשימת המלאכות, שהן הבסיס לכל מערכת המעשים המותרים והאסורים בשבת, תופיע כבר בתחילת המסכת¹ אך במשנה הרשימה אינה מופיעה עד לפרק ז,² ואף שם היא מובאת במשנה השנייה בתור 'הערת שוליים' המפרשת את משפט הסיום של משנה א בפרק, הקובע שיש להביא קורבן חטאת נפרד על כל אב מלאכה.³ לפני פרק זה עורך המשנה סידר שישה פרקים העוסקים בשני נושאים מרכזיים: הצעה 'כרונולוגית' של הלכות הקשורות להכנות לקראת שבת (פרקים א-ד)⁴ והלכות הקשורות להוצאה מרשות לרשות (פרקים ה-ו). אכן יש היגיון להקדים את ארבעת הפרקים ה'כרונולוגיים', שכן העריכה הכרונולוגית מופיעה גם במסכתות אחרות, כגון פסחים, יומא, שביעית, תמיד ועוד. אך קשה להבין מה ראה עורך המשנה

¹ עיינו א' גולדברג, פירושו למשנה מסכת שבת, ירושלים תשל"ו (להלן: גולדברג, פירוש), עמ' יד. י' גילת, "להשתלשלותן של המלאכות האסורות בשבת", *PAAJR*, מט, 1982, עמ' 10, מעיר שכל עורך מודרני היה פותח את הלכות שבת במשנה זו. אך יש לציין כי גם הרמב"ם, שגישתו לסידור החומרים שלו תואמת בדרך כלל את החשיבה המודרנית, דחה את רשימת ל"ט המלאכות עד לפרק השביעי של הלכות השבת שלו; אם כי שני הפרקים הראשונים עוסקים בגדרים של מעשה מלאכה (פרק א) ובדחיית שבת מפני פיקוח נפש (פרק ב), ורק מהפרק השלישי (ועד לפרק החמישי) הוא עוסק בנושאים שנידונו בפרקים א-ד של המשנה. תוספות, שבת ב ע"א, ד"ה יציאות השבת, מעירים שהמשנה הפותחת את המסכת ('יציאות השבת שתיים שהן ארבע בפנים...') נשענת על הדברים שהובאו החל ממשנת ל"ט מלאכות, ולפיכך הם מתקשים להבין את מיקומה של משנה זו, ולדעתם הסידור ה'כרונולוגי' (ראו להלן) הוא הסדר ההגיוני והמתבקש.

² יש אומנם לציין כי העורך היה ער כנראה לסמליות של מספר הפרק – שבע – שבו הוא מביא נושא מרכזי זה, שכן גם הפרק השביעי של מסכת שביעית פותח ב'כלל גדול'.

³ משנת הפתיחה של פרק ז מציגה 'כלל גדול' לגבי מלאכות שבת, הכולל את הקביעה ש"העושה מלאכות הרבה מעין מלאכה אחת אינו חייב אלא חטאת אחת", ואז מפרטת המשנה מה הן אבות המלאכות הקובעים אלו מלאכות נחשבות 'מעין מלאכה אחת' ואלו שייכות לאבות מלאכה שונים. יש לציין כי מסדרן של הלכות בתוספתא שבת, ח, א-ו, משמע שהקובץ שאליו היא מתייחסת הקדים את רשימת ל"ט מלאכות לדינים שנמנו במשנה א.

⁴ גולדברג, פירוש, מבוא, עמ' יד, מציין שפרק א עובר מ'סמוך למנחה' (משנה ב) ל'סמוך לחשיכה' (משנה ג ואילך) וחותר ב'עם חשיכה' (משנה יא). הוא מציין גם שפרק ד עוסק בהטמנה, המותרת ב'ספק חשיכה ספק אינה חשיכה' (משנה שבת, ב, ז), ואילו פרקים ב-ג עוסקים בהכנות המותרות רק עד שקיעת החמה. ברם בעמ' 37, הערה 1, הוא מציין שמבחינה כרונולוגית מן הראוי היה לסדר את פרק ג לפני פרק ב (ראו ברייתות המובאות בבבלי שבת, לה ע"ב ובדיון של ש' ליברמן, תוספתא כפשוטה, ד (מועד א), עמ' 895-896, והוא מציע נימוק אסוציאטיבי להסמכת פרק ב (הדלקת נרות) לטוף פרק א (הדלקת מדורה לפני כניסת השבת)).

להקדים למשנת ל"ט מלאכות גם את ענייני ההוצאה שהובאו בפרקים ה-ו, שכן מיד אחרי רשימת המלאכות המשנה מקדישה ארבעה פרקים וחצי למלאכה זו, החותמת את רשימת אבות המלאכה.⁵ מפתח להבנת הסמכתם של שני פרקי ההוצאה, ה-ו, לארבעת הפרקים ה'כרונולוגיים', קשורה לקישור האסוציאטיבי המחבר בין פתיחותיהם של שני הפרקים האלה לבין פתיחותיהם של שניים מתוך ארבעת הפרקים הראשונים:⁶

במה מדליקין ובמה אין מדליקין (משנה שבת, ב, א)
 במה טומנין ובמה אין טומנין (משנה שבת, ד, א)
 במה בהמה יוצאה ובמה אינה יוצאה⁷ (משנה שבת, ה, א)
 במה אשה יוצאה ובמה אינה יוצאה (משנה שבת, ו, א)

על פי דברינו עד כה ניתן לסכם ולומר שבחמישה עשר הפרקים הראשונים של מסכת שבת פועלות לא-פחות משלוש שיטות עריכה: כרונולוגית (א-ד), אסוציאטיבית (ב/ד – ה/ו) ותוכנית (ז-טו). שיטות העריכה האלה מתחלפות ביניהן ואף מתערבבות זו בזו ללא התרעה וללא כל היגיון הנראה לעין. מלבד כל זאת, מיקומה של המשנה הראשונה של המסכת מציג קושי מיוחד, שכן אין הוא מתאים לאף אחת משלוש שיטות העריכה. משנה זו מציגה, באמצעות העברת חפצים בין בעל הבית (העומד ברשות היחיד) לעני (העומד ברשות הרבים), את דיני מלאכות ההוצאה וההכנסה במקרים שבהם השלבים השונים – העקירה, ההנחה וההעברה – מתבצעים בידי אנשים שונים. מבחינת הנושא מיקומה המתבקש של משנה זו הוא בפרקים י-יא, שבהם נידונו היבטים אחרים של שלבי מלאכת הוצאה ושל שניים שביצעו מלאכה יחד. משנת פתיחת המסכת אינה מובנת גם לפי שתי שיטות העריכה האחרות, שכן היא איננה קשורה להכנות לקראת שבת ואיננה פותחת במילה 'במה'. דומה כי מיקומה של המשנה הפותחת את המסכת נקבע על פי יסוד עריכה נוסף – רביעי! – השונה מהשלושה שעליהם עמדנו לעיל, ואכן ראשונים ואחרונים ניסו לעמוד על טיבה.⁸ לדעתי המפתח

⁵ גולדברג, פירוש, עמ' 88, נתן דעתו לנקודה זו: "התנא מקדים כמה כללים חשובים בעיני הוצאה בשבת, שהוא הנושא העיקרי של הפרק השביעי ושל פרקים שאחריו". אך לא ברור מדבריו מדוע ענייני ההוצאה שבפרקים הללו הם 'כללים חשובים' שראוי להקדימם למשנת ל"ט מלאכות, בעוד ענייני הוצאה האחרים ראויים לבוא רק אחרי משנה זו. נראה להלן שהסבר לכך כרוך בהבנת הזיקה בין פרקים ה-ו לפרקים א-ד.

⁶ על תופעת ה'אנפורה' (הקבלת ראשי יחידות) כאן עמדו: גולדברג, פירוש, עמ' 123; וולפיש, שיטת העריכה הספרותית במשנה על-פי מסכת ראש השנה, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים (להלן: חיבורי, שיטת העריכה), עמ' 325-323; 'קרבן-רויאל, 'מבנה מסכת שבת: הררים התלויים בשערה', משלב, מא (תשס"ח) (להלן: קרבן-רויאל, מבנה), עמ' 11.

⁷ בכתב יד קויפמן המילים "פרק ה" הושמטו בטעות מהכותרת של הפרק.

⁸ א' גולדברג, פירוש למסכת שבת, ירושלים תשל"ו, עמ' 4-2 (להלן: גולדברג, פירוש) י' שביב, "מדוע פתחה מסכת שבת במלאכת הוצאה", סיני, קה (תש"ן), עמ' רכ-רל; וקרבן-רויאל, מבנה, עמ' 9-14 – מסכמים את השיטות ומציעים כמה הצעות חדשות משלהם. ז' ספראי וש' ספראי, משנת ארץ ישראל – שבת חלק א, ירושלים תשס"ט (להלן: ספראי, משנת ארץ ישראל), עמ' 69-70, 81-82, מציעים שפתיחת המסכת מושרשת במרכזיותה של מלאכת ההוצאה בירמיהו יז, כא-כב, ולעומתם קרבן-רויאל (שם) הציע ניתוח של מבנה כל מסכת שבת המושרש בסדר המקראות העוסקים בהלכות שבת. הערת העורך: בקובץ זה נוספה הצעתו של הרב ד' ברקוביץ. ראו במאמרו "מלאכת הוצאה".

להבנת מיקומה של משנה זו טמון בהבנת השילוב בששת הפרקים הראשונים בין העריכה הכרונולוגית לבין העריכה האסוציאטיבית.

ב. פרקי 'במה' - שני זוגות והזיקה ביניהם

ארבעת הפרקים הפותחים בנוסחת 'במה' [...] ובמה אין' מתחלקים לשני זוגות: שני פרקים העוסקים בהכנות לקראת שבת (פרקים ב, ד), ושניים המונים אילו בגדים ואביזרים מותר לבהמה (פרק ה) ולאדם (פרק ו) לצאת בהם בשבת מרשות לרשות ואילו אסורים.

הפתיחה השווה 'במה' מבליטה בכל זוג פרקים את הקשר ההדוק בין הנושאים הנידונים בהם. הדלקת הנרות בפרק ב' ושמירה על חום האוכל באמצעות הטמנה בפרק ד ממלאות תפקיד מרכזי בתוך ההכנות לקראת שבת, ונקודה זו בולטת במשנה החותמת את פרק ב, הקובעת כי בבין השמשות (ספק חשכה ספק אינה חשכה) של כניסת השבת – "אין מדליקין את הנרות אבל [...] טומנין את החמין".⁹ הקשר בין שתי הפעולות הדוק עוד יותר בברייתא הידועה בבבלי שבת, לה ע"ב, הקובעת כי שתי הפעולות האלה הן ההכנות האחרונות שעושים לפני כניסת השבת: "הטמין המטמין והדליק המדליק [...] ותוקע ומריע ותוקע ושובת".¹⁰ יתר על כן, קיים קשר ענייני בין שתי הפעולות, שכן מספר מקורות מעידים שאחד התפקידים העיקריים של נרות השבת הוא להוסיף כבוד ועונג לסעודת השבת שעבורה מטמינים את האוכל.¹¹

זוג הפרקים השני, פרקים ה-ו, עוסק בסוגי הבגדים והתכשיטים של בהמות (פרק ה) ושל בני אדם (פרק ו) שמותר ושאסור לצאת בהם בשבת. בזוג פרקים זה בולט הקשר התוכני בין שני הפרקים, והמשנה מבליטה קשר זה באמצעות קישורים לשוניים בין הפרקים. מלבד הפתיחה הדומה, 'במה

⁹ הדלקת נרות חותמת את רשימת שלוש הפעולות האסורות בבין השמשות (יחד עם 'אין מעשרין את הודאי ואין מטבילין את הכלים'), והטמנה חותמת את הרשימה המקבילה של שלוש פעולות המותרות בבין השמשות (יחד עם 'מעשרין את הדמאי ומעריבין'. עוד ראוי לציין שחמש מתוך שש הפעולות הללו קשורות להכנות לקראת סעודת שבת, ואילו 'מעריבין' קשור לענייני הוצאה (במיוחד אם נבין שמדובר בעירוב חצרות, כפי שהבינו המפרשים על-פי הירושלמי שבת, פ"ב ה"ז ובבלי שבת, לד ע"א); כך שמשנה זו מחזקת את המגמה שנעמוד עליה בהמשך לקשר בין ענייני הוצאה לענייני הכנת האוכל.

¹⁰ השוו מקבילה בתוספתא סוכה, ד, יב. מכיוון שהברייתא מקדימה את הטמנת החמין להדלקת הנרות, יש לבחון מדוע הקדימה המשנה את פרק ב, העוסק בהדלקה, לפרק ד, העוסק בהטמנה, ועיינו על כך: גולדברג, פירוש, עמ' 37, הערה 1; קרצ'מר-רזיאל, מבנה, עמ' 19. שאלה קשה נוספת היא מיקומו של פרק ג, הפותח במלים 'כירה שהסיקה', כך שהוא קוטע את הרצף של פרקי 'במה' ומפסיק בין פעולות ההדלקה וההטמנה (בהקשר זה מעניין לציין כי בתוספתא הנ"ל הפעולה שלפני ההטמנה היא: 'מעבירין תבשיל מגבי כירה'). אפשר שמדובר כאן בשיקול כרונולוגי, כפי שמציע גולדברג, פירוש, עמ' 37. ראוי גם לציין שבסוף פרק ג מובאת משנה החורגת מהנושאים הנידונים בפרק ג על-מנת לחזור – מיד לפני המעבר ל'הטמנה' בפרק ד – לנקודה הלכתית הקשורה לנרות שבת (השוו קרצ'מר-רזיאל, מבנה, עמ' 12). ראוי גם לציין שורה של הקבלות בין פרק ג לפרק ד, כגון הופעת הפריט 'גפת' בראשי שני הפרקים, אך לא נוכל להאריך כאן בעניין זה. ראו גם דבריו של ספראי, משנת ארץ ישראל, עמ' 70.

¹¹ ראו בבלי שבת, ק"ט ע"ב ('מצא נר דלוק ושלחן ערוך'); רש"י, שבת כה ע"ב, ד"ה חובה; תוספות, שם, ד"ה הדלקת נר בשבת חובה; משנה תורה, הלכות שבת, ל, ה; ספראי, משנת ארץ ישראל, עמ' 121; וראו מקורות נוספים אצל הרב י' ברנדס, 'הטעם כמעצב הלכה – עיון במצוות נר שבת', אקדמות, יב (תשס"ב) (להלן: ברנדס, הטעם), עמ' 217-219.

יוצאה', אציין כאן שני קישורים לשוניים בולטים במיוחד. בראשי שני הפרקים המשנה חורגת מנושא השבת ומביאה הלכה הקשורה לטבילה:

<u>פרק ה, משנה א</u>	<u>פרק ו, משנה א</u>
ומזין עליהן וטובלין במקומן ¹²	ולא תטבול בהן עד שתרפם

הקישור השני משמש מעבר בין סוף פרק ה לתחילת פרק ו:

<u>פרק ה, משנה ד</u>	<u>פרק ו, משנה א</u>
ואין [...] יוצאין בחוטין ולא ברצועות..	לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן ולא ברצועות...

בעוד החיבור בין שני הפרקים בכל זוג ברור למדיי, קשה להבין מדוע המשנה חיברה באמצעות הפתיחה 'במה' בין שני הזוגות העוסקים בנושאים שונים – הכנות לשבת והוצאה. אפשר שמדובר בקישור חיצוני-אסוציאטיבי בלבד,¹³ אך נראה יותר שהעורך מייעד את הפתיחה המשותפת של פרקים אלה כדי לרמוז לחיבור ענייני-רעיוני בין שני הנושאים.¹⁴ הרי כבר בפרק הראשון המשנה מיטלטלת בין שני הנושאים הללו – היא פותחת ב'ציאות השבת' (פרק א, משנה א) ועוברת לסדרת מחלוקות בית הלל ובית שמאי לגבי התחלת מלאכה בערב שבת הנמשכת לתוך השבת (הכנות לשבת). בין משנת הפתיחה לבין קובץ מחלוקות בית הלל ובית שמאי ניצבת משנה ג, המשלבת בין דיני הוצאה להכנות לקראת שבת: "לא יצא החייט במחטו סמוך לחשיכה שמא ישכח ויצא". משנה זו משלבת אפוא בין שני הנושאים המרכזיים של פרקים א-ו. וכבר כאן רומז עורך המשנה שברצונו להזמין את הלומדים להגות בפשר החיבור בין השניים.

משנה נוספת בסוף פרק ב (משנה ז) משלבת אף היא בין שני הנושאים:

¹² הנוסח כאן ובהמשך המאמר מובא על פי הדפוס לנוחות הקורא, כאשר הגרסאות בכתבי היד אינן מכילות חילופי נוסח בעלי חשיבות לדיונו.

¹³ כך טוען גולדברג, פירוש, עמ' 88, 96, וכן בהקדמתו, עמ' טו, וראו עוד להלן. דברי גולדברג מושתתים על ההנחה שהכותרות 'במה' התנוססו בראשי פרקים (או קבצים) כבר בשלבי עריכה שקדמו לעריכתה הסופית של המסכת, וקיומה של הכותרת המשותפת הוא שהוביל את העורך לסדר את הפרקים כפי שהם לפנינו. אך כאן, כמו במקומות אחרים, יש לבחון את ההנחה הרווחת בין החוקרים שהעריכה האסוציאטיבית משקפת בדרך כלל שלבי עריכה קדומים, ובמקומות שונים נראה שלא האסוציאציה הולידה את החיבור בין המקורות, כי אם להיפך – רצון העורך לחבר בין המקורות הוא שהוביל אותו לעצב את ניסוחם באופן דומה. ראו לדוגמה בחיבורי, שיטת העריכה, עמ' 51-57; נ' זהר, 'הלכה שהיא כאגדה: פתרון חידתו של צמד משניות בפרק "הזהב", סידרא לא, תשע"ו, עמ' 60-66. השוו דברי ספראי, משנת ארץ ישראל, עמ' 191, ששלושת פרקי 'במה' (פ"ד-פ"ו) הם 'מעשה עריכה אחד', ועוד עיינו בדבריו בעמ' 131, לגבי איחור התוספת של הכותרת 'במה' בפרק ב, והשוו ד' הלבני, "משניות שזו ממקומן", סידרא, ה (תשמ"ט), עמ' 64-69.

¹⁴ האנפורה המפותחת המחברת בין רוב פרקי החטיבה הראשונה של מסכת שבת (פרקים א-ו) משמשת אפוא ראייה (אחת מני רבות) נגד קביעתו של J. Neusner, *A History of the Mishnaic Law of Appointed Times*, 1, Leiden, 1981, p. 1 (שאומצה באופן חלקי על-ידי Y. Kretzmer-Raziel, "The Impact of Purity Laws on Amoraic (Laws Concerning Handling on the Sabbath", *HUCA* 2017, p. 181, n. 6) – הטוען כי מסכת שבת 'רק מציגה רשימות של דברים' ואיננה חותרת לאמירות רעיוניות ופיתוח 'עקרונות מתוחכמים' (subtle principles).

שלושה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה:
עישורתם, עירבתם? הדליקו את הנר.
ספק חשיכה ספק אין חשיכה, אין מעשרין את הוודאי, ואין מטבילין
את הכלים, ואין מדליקין את הנרות. אבל מעשרין את הדמאי,
ומערבין, וטומנין את החמין.

כאן המשנה קושרת בין ההכנות לסעודה (הדלקת נרות, הפרשת מעשרות, הטבלת כלים, הטמנה) לבין דיני הוצאה מרשות לרשות (עירוב חצרות ועירוב תחומין).¹⁵ גם בפרקים השלישי הרביעי המשנה משלבת בין דיני הכנת האוכל לקראת שבת לבין מספר התייחסויות לאיסורי 'מוקצה',¹⁶ המרחיבים מדרבנן את מלאכת 'הוצאה' לכלול איסור טלטול אפילו ברשות היחיד של דברים שאינם מן המוכן:¹⁷ אין נותנין כלי תחת הנר לקבל בו את השמן. ואם נתנו מבעוד יום, מותר. ואין נאותין ממנו, לפי שאינו מן המוכן. מטלטלין נר חדש, אבל לא ישן... (פרק ג, משנה 1)
טומנין בשלחין ומטלטלין אותן; בגיזי צמר ואין מטלטלין אותן... (פרק ד, משנה ב)

נראה אפוא שלא בכדי פרקי 'במה', שהינם רוב מניינה ורוב בניינה של חטיבת הפתיחה במסכת שבת (פרקים א-1), מתחלקים בין שני הנושאים הנידונים לאורך החטיבה כולה: הוצאה והכנות לקראת שבת. ניתן להציע קשר ריאלי בין שני הנושאים, שהרי רבות מההכנות לקראת שבת דורשות התייחסות למצבים העלולים להוביל לבעיות הכרוכות באיסורי הוצאה וטלטול. נקודה זו עולה כבר בפרק א, משנה ג, האוסרת על בעלי מלאכה לצאת סמוך לכניסת השבת בכלי המלאכה שלהם, והיא ממשיכה דרך המשניות העוסקות באפשרות לטלטל בשבת את הנר ולשים מתחת לנר כלי שיקבל את השמן או את הניצוצות (סוף פרק ג)¹⁸ ובחומרים שההטמנה בהם עלולה ליצור בעיה של 'מוקצה' בשעת הוצאת הקדירה או החזרתה (פרק ד, משנה ב).

¹⁵ כפירוש רש"י והרע"ב למשנתנו, ודומה שעיקר הכוונה לעירוב חצרות (השוו: ז' עמר וא' שוויקי, במה מדליקין, אלקנה תשס"ג, עמ' 120; ספראי, משנת ארץ ישראל, עמ' 130, ושלא כדברי גולדברג, פירוש, עמ' 51; אף אצל מפרשי המשנה האחרים מצויות שתי הגישות), הנוהג מדי שבוע ברוב הבתים, בעוד רוב האנשים אינם זקוקים מדי שבוע לעירוב תחומין. מכל מקום הן עירוב חצרות הן עירוב תחומין נועדו להתמודד עם הרחבות מדרבנן למלאכת הוצאה דאורייתא, ושניהם מעוגנים בפסוק שממנו למדו חז"ל מלאכה זו (על הרקע הלשוני לכך עיינו אצל קרצ'מר-רזיאל, מבנה, עמ' 20-21): "אל יצא איש ממוקמו ביום השביעי" (שמות טז, כט).

¹⁶ השתמשתי כאן במונח המוכר, המתבסס על שימושו בתלמוד הבבלי, בעוד המקורות הארצישראליים משתמשים במונח (המופיע גם בספרות בית שני) 'אינו מן המוכן', ועיינו אצל J. Rubenstein, "On Some Abstract Concepts in Rabbinic Literature", JSQ 4, 1997, pp. 51-58.

¹⁷ הבבלי שבת, קנד ע"ב וביצה לו ע"א, מבאר שאיסור טלטול מעוגן במלאכת הוצאה ('טלטול גופיה לאו משום צורך הוצאה הוא?' [על-פי כתב יד וטיקן 108]), ועיינו ראב"ד על הרמב"ם (משנה תורה, הלכות שבת, כד, יג) ובנושאי כליו של הרמב"ם שם.

¹⁸ כך הסביר גולדברג, פירוש, עמ' 72 (והשוו דברי אלבק, ששה סדרי משנה – סדר מועד, עמ' 13), את מיקומה של פ"ג מ"ו: 'משנתנו כאן הוא כעין סיום לכל ההלכות שנשנו במסכת עד כאן בעניין ערב שבת סמוך לחשכה. הדלקת הנר (פ"ב)

הקישור המעשי בין הכנה להוצאה עולה גם מבחירת ענייני הוצאה שנידונו בפרקים ה-ו, השונים מענייני הוצאה שנידונו בפרקים העיקריים של מלאכת הוצאה, פרקים ז-יא. בעקבות משנת ל"ט מלאכות, החותמת את רשימת המלאכות במלאכת הוצאה, הפרקים העיקריים עוסקים בגדרים הבסיסיים של מלאכת הוצאה, השיעורים ודרכי הפעולה. לעומתם, פרקים ה-ו עוסקים בהיבט מסוים של המלאכה – מעמדם כנגדים או כתכשיטים של דברים שבהמות ובני אדם נוהגים ללבוש על גופם, מעמד המוציא אותם מהכלל של מלאכת הוצאה.¹⁹ מכיוון שלבישת בגדים ותכשיטים נעשית באופן רגיל בערב שבת,²⁰ שיבוץ הנושא הזה בפרקים העוסקים בהכנות לקראת שבת והפרדתו – באמצעות משנת 'כלל גדול' ומשנת ל"ט המלאכות – משאר ענייני הוצאה, יש בו היגיון. הרי שגם פרקים ה-ו מלמדים כיצד ההכנות לקראת שבת נעשות מתוך מודעות לבעיות העלולות לצוץ בשבת, ובמיוחד בנוגע למלאכת הוצאה.²¹

ברם, נראה כי הזיקה בין הכנה להוצאה איננה מסתכמת בקשר הפרקטי ביניהן, אלא יש לה השלכות גם במישור הרעיוני-הרוחני.²² ההכנות לקראת שבת בפרקים א-ד מתמקדות בפעולות הקשורות לאש – הכנת מדורה (פרק א, משנה יא), הדלקת הנר (פרק ב) וחימום האוכל (פרקים ג-ד). התחומים של הבערת אש, הכנת אוכל והוצאה הינם ההבדלים העיקריים בין שבת לבין שאר המועדות (מלבד יום הכיפורים, כמובן). רוב מניין ורוב בניין של מסכת ביצה עוסק בשלושת הנושאים הללו: המותר והאסור בהבערת אש ביום טוב (פרק ד, משניות ב-ז), המותר והאסור בהכנת אוכל ביום טוב (פרקים א-ג)

והסרת קדירה מעל הכירה ומעל התנור (פ"ג) הן מן המלאכות האחרונות הנעשות לפני ספק חשיכה, ובוודאי נתינת כלי תחת הנר לקבל את השמן המטפף נעשית תיכף לאחר מכן, ואולי היא הדבר האחרון ממש לפני ספק חשיכה. (היצמדות המשנה לסדר הכרונולוגי מסבירה, לדעת גולדברג, שם, עמ' 79, גם את מיקומו של פ"ד, שכן לדעת המשנה בסוף פ"ב הטמנת החמין מותרת אפילו בבין השמשות.) אפשר שאף השימוש של פ"ג מ"ו בביטוי 'אינו מן המוכן' רומז לזיקה בין משנה זו לבין ענייני ההכנה לקראת שבת (עיינו דברי ספראי, להלן, סוף הערה 22), ובכך נרמז גם הזיקה בין ענייני הכנה לענייני הוצאה וטלטול שתוצע להלן.

¹⁹ כבר ציין גולדברג, פירוש, הקדמה, עמ' טו, שסיבה נוספת למיקומם של פרקים ה-ו היא שהפרקים האלה "אינם משתלבים היטב עם הדיון על ל"ט אבות מלאכות בהמשך המסכת".

²⁰ בעקבות דברי הבבלי שבת, ק"ג ע"א: "וכבדתו" – שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול", הרמב"ם כולל את לבישת בגדי שבת במצוות כבוד שבת, הכוללת הכנות שאדם עושה לקראת שבת (משנה תורה, הלכות שבת, ל, ג). ועיינו על כך אצל מו"ר הרב י"ד סולובייצ'יק, שעורים לזכר אבא מארי ז"ל, א (להלן: סולובייצ'יק, שעורים), ירושלים תשמ"ג, עמ' סב-סד.

²¹ השו"ת הרב י' ברנדס, הטעם, עמ' 212. גולדברג, פירוש, עמ' 96, העלה כיוון חשיבה דומה, אם כי רק לגבי היציאה של החמור במרדעת, אך הוא דוחה את ההצעה ומעדיף את הסבר 'החיצוני' (צירוף פרקי 'במה').

²² מלבד הכיוונים הרעיוניים-הרוחניים שאציע בהמשך להבנת חשיבותן המיוחדת של הכנה והוצאה בפרקי הפתיחה של המסכת, ניתן להציע גם הסבר היסטורי-פולמוסי. גולדברג, פירוש, עמ' 3, הציע שפתיחת המסכת בענייני הוצאה – ובמיוחד בפטור שהוענק לחצי הוצאה וחצי הכנסה – נועדה להבליט את התפיסה הפרושית של מלאכת הוצאה (עיינו במקורות מספר היובלים ומברית דמשק שהובאו על-ידי ספראי, משנת ארץ ישראל, עמ' 12), ובאופן דומה ניתן להסביר את העיסוק בפרקי הפתיחה בענייני הכנה לשבת, שאף הם שנויים בפולמוס בין הלכת חז"ל לבין מקורות כיתיים – עיינו: ו' נעם, "בית שמאי וההלכה הכיתית", מדעי היהדות 41, תשס"ב, עמ' 59-62, 65-66, ועיינו אצל ספראי, שם, עמ' 12-13, לגבי רשימת ההבדלים, ובעמ' 23-24 הוא קושר באופן משכנע בין דיני ההכנה לבין האיסור להשתמש בדברים שלא הוכנו.

וגבולות ההיתר של הוצאה ביום טוב (פרק א, סוף משנה ה; פרק ד, משנה א).²³ לגבי הכנת האוכל המשנה במסכת ביצה מחדדת בשני מקומות את ההבדל העמוק בין שבת ליום טוב: אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד. (פרק ה, משנה ב; והשוו משנה מגילה, א, ה) יום טוב שחל להיות ערב שבת לא יבשל בתחילה מיום טוב לשבת [...]. ועושה תבשיל מערב יום טוב וסומך עליו לשבת... (פרק ב, משנה א)

פרקים א-ו משמשים אפוא מעין תשליל למוטיבים המרכזיים של מסכת ביצה.²⁴ בעוד קדושת יום טוב תובעת שינויים מסוימים באופן שבו אדם מתנהל בביתו (הבערת אש, מלאכות הכנת האוכל) ובתוך סביבתו (הבאת אוכל אל ביתו מבחוץ, העברת מצרכים לבני אדם הנמצאים מחוץ לביתו) – קדושת שבת מתבטאת בהינזרות מהמעשים הללו ומצריכה משום כך הכנות נרחבות. השילוב בין הכנה להוצאה בפרקים הראשונים של המסכת, בעיקר באמצעות פתיחות 'במה' לארבעה מתוך ששת הפרקים, מבליט אפוא את הייחוד של קדושת השבת לעומת קדושתם של שאר המועדות.²⁵ הזיקה ההדוקה במשנה בין נושאי ההכנה וההוצאה מלמדת על יסוד רעיוני-רוחני חשוב בקדושת השבת, שכן לשני הנושאים הללו יש מכנה משותף חשוב – שמירה על גבולות. איסור ההוצאה מציב גבול במרחב בין רשות היחיד לרשות הרבים, ודיני ההכנה מציבים גבול בזמן המפריד בין ערב שבת לשבת. בשני התחומים המשנה מבליטה את המתח והזהירות הכרוכים בהתקרבות לקו הגבול, ובמיוחד בסוגיית ההכנה. בית שמאי דורשים לפרוש כבר בערב שבת ממלאכות הממשיכות להתבצע מאליהן (או באמצעות גוי) לתוך השבת. בית הלל אומנם מתירים באופן עקרוני לבצע מלאכות כאלה בערב שבת, אך זאת בתנאי שמדובר במלאכה שהאדם יוכל להסיח את דעתו ממנה במהלך כל השבת, וכלשון המכילתא דרשב"י בהצגת שיטת בית הלל: "ועשית כל מלאכתך" (שמות כ, ח) – שתהא בשבת כמי

²³ יש לציין שעל אף ההיתר בהוצאה דאורייתא ביום טוב, איסורי 'מוקצה' קיימים ביום טוב, ואולי אף חמורים יותר ביום טוב מאשר בשבת (ראו בבלי ביצה, ב ע"א-ע"ב). גם דין עירוב תחומין קיים ביום טוב (משנה עירובין, ג, ו-ז; משנה ביצה, ה, ג ואילך; משנה ראש השנה, ד, ח), ואולי אף דין עירוב חצרות (ראו מחלוקת אמוראים בבבלי ביצה, יב ע"א).
²⁴ גם אחרי ששת הפרקים הללו המסכת ממשיכה להתמקד במידה רבה בנושאים הללו – אחרי ענייני הוצאה מדאורייתא בפרקים ז-יא, מופיעים בפרקים טז ואילך דינים רבים הקשורים לאיסורי טלטול מדרבנן, להכנת אוכל (בשבת) ולשימוש באש (בעיקר ענייני כיבוי).

²⁵ הפרק הראשון בספרו של מו"ר הרב אהרן ליכטנשטיין, קדושת אביב, ירושלים תשע"ז, עוסק בהרחבה בהשוואה והנגדה בין קדושת שבת לקדושת יום טוב, ועיינו במיוחד בעמ' 15-25, 33-38 בעניין מלאכת אוכל נפש, עמ' 57-58 בעניין הבערה ועמ' 58-59 בעניין הוצאה. הרב ליכטנשטיין מעגן הבדלים אלו – ורשימה ארוכה של הבדלים נוספים העולים מסוגיות תלמודיות רבות – בממד ה'ברית' בין ישראל לה' השייך לשבת ולא ליום טוב. על ייחודה של מלאכת הוצאה כתכונה המבדילה בין שבת ליום טוב כבר עמד מהר"ל מפראג בחידושי גור אריה למסכת שבת (ב ע"א, ד"ה מתני' יציאות השבת שתיים שהן ארבע), והסביר על-פי זה הן את פתיחת המסכת הן את סיום רשימת ל"ט מלאכות במלאכת הוצאה (והשוו: הרב י' הוטנר, פחד יצחק, ניו יורק תשנ"ה, עמ' לה, מג. תודתי לבני הרב שלמה על הפניה זו). יש מקום לשער שהשילוב בין ענייני הוצאה וענייני הכנה לשבת משקף רקע פולמוסי משותף, שכן שני הנושאים האלה נתונים במחלוקת חריפה בין ההלכה של חז"ל לבין ההלכה המתועדת בספרות בית שני.

שאינו לו מלאכה".²⁶ לפיכך, הפעולות שלגביהן נחלקו בית הלל ובית שמאי שייכות לתחומים שאינם אמורים להעסיק את האדם בשבת, כגון הכנת הבגדים ללבישה, צידה ועיבוד עורות. לעומת זאת, לגבי פעולות הקשורות לבישול והבערת אש (פרק א, משניות י-יא), הנחוצות לצורכי האדם במהלך השבת, מודים בית הלל לבית שמאי שיש להתירן רק אם עיקר הפעולה מסתיימת לפני כניסת השבת.²⁷ כהמשך למחלוקת זו פרקי ה'הכנה' (פרקים ב-ד) דנים באופנים שבהם ניתן להבעיר אש לתאורת הבית בשבת ולחמם אוכל לשבת מבלי שההנאה מפעולות אלו תגרור את האדם בהיסח הדעת לפעולות האסורות בשבת.²⁸ כך מציבים הפרקים הללו, גם לדעת בית הלל, גבול ברור בין ערב שבת לשבת. השבת מצריכה אפוא שני סוגים של הצבת גבול – בזמן ובמרחב, וסידור המשניות בפרקים א-ו משלב בין השניים. הצבת הגבול המפריד בין רשות הרבים לרשות היחיד מסמנת את המרחב הביתי שאליו מתכנס האדם, יחד עם בני ביתו, על-מנת לקיים את מצוות העשה העיקריות של שבת, כבוד שבת ועונג שבת, ולהלן נעמוד על הביטוי לכך במשניות ששת הפרקים. הצבת הגבולות בזמן נחוצה משום שביום שישו הן בעל המלאכה הן בעלי הבית נמצאים במרוץ להספיק כמה שיותר לפני כניסת השבת, התרחשות הדורשת הפסקה מוחלטת של עבודות הפרנסה ועבודות הכנת כל הדרוש לעונג השבת. הדרישה התובענית שמציבה כניסת השבת בפני בעלי המלאכה ובעלי הבית כאחד מתבטאת באופן קולע בדרשת המכילתא דרבי ישמעאל על מילות הפסוק "וְעֲשִׂיתָ כָּל מְלָאכְתָּךְ":

²⁶ מכילתא דרשב"י, מהדורת אפשטיין-מלמד, כ, ט, עמ' 149. תוספתא שבת, א, כא, והמכילתא דרשב"י, שם, מציגות את מחלוקת בית הלל ובית שמאי כמעוגנת בדרשת הפסוקים. בית שמאי דורשים מן "וְעֲשִׂיתָ כָּל מְלָאכְתָּךְ" – "שתהא מלאכתך גמורה מערב שבת". בית הלל משיבים שיש להבין מ"שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד" כי – "עושה אתה (= תעבד) כל ששה ושאר מלאכתך היא נעשית מאיליה בשבת", והמכילתא דרשב"י מוסיפה שאת "וְעֲשִׂיתָ כָּל מְלָאכְתָּךְ" הם מבינים כפי שהוצג בפנים, שמדובר בתודעה של האדם המסיח את דעתו מהמלאכה המתבצעת מאיליה ולא בהשלמת המלאכה בפועל. באופן דומה לדרשה המיוחסת כאן לבית הלל הפסוק נדרש במכילתא דר"י, מסכתא דבחדש, פרשה ז, בדרשה שתובא להלן בפנים. ו' נעם, 'בית שמאי וההלכה הכיתתית', מדעי היהדות, 41 (תשס"ב), עמ' 59-60, מציעה גישה אחרת להבנת מחלוקת זו בין בית הלל ובית שמאי, אך גם לפי הבנתה מה שעומד בשרשור המחלוקת הוא החשיבות של שמירת הגבול בין ערב שבת לשבת.

²⁷ יש לציין ששורת המחלוקות וההסכמות בין בית הלל לבית שמאי שנמנו במשנה בפרק א מתייחסת לשלוש הקבוצות הגדולות של מלאכות שנמנו ברשימת ל"ט המלאכות: 'סידורא דפת' (שלגביהן יש הסכמה עקרונית), עשיית בגדים וכתיבה על קלף. מקרה נוסף של הסכמה, שבו מודים בית שמאי לבית הלל להתיר בערב שבת, הוא טעינת קורות בית הבד ועיגולי הגת (פ"א מ"ט), וזאת משום שטעינה זו נעשית אחרי שעיקר הסחיטה התבצעה בשלב קודם של התהליך (ראו: גולדברג, פירוש, עמ' 29-30, וספרא, משנת ארץ ישראל, עמ' 115; נקודה זו קשורה לדיונים נרחבים במקורות התלמודיים לגבי מעמדם של שלבי הסחיטה השונים). מהתוספתא שבת, א, כ-כא, משתמע שנקודות ההסכמה המנויות במשניות ט-יא הינן הלכות קדומות שקיבלו שני הבתים מדורות קודמים, ושהמחלוקת ביניהן התפתחה מסביב לשאלה אם המקרים האחרים הנמנים במשניות הקודמות דומים יותר ל'טעינת קורות בית הבד' או לצליית בשר, בצל וביצה, וראו על כך אצל ספרא, שם, עמ' 102, 115-116. מכל מקום, השאלה הדיאכרונית לגבי השתלשלות המחלוקת אינה משפיעה על דיונו, העוסק בשאלה הסינכרונית לגבי שורשיה הרעיוניים של המחלוקת.

²⁸ ההסבר הכללי הזה לדברים שנידונו בפרקים ב-ד מתאים להסברים המוצעים בתלמודים ובמפרשים להגבלות על הדלקת הנרות ועל חימום האוכל, כגון 'שמא יטה' (בבלי שבת, כג ע"ב; והשוו לבבלי שבת, יב ע"ב), 'שלא הוצת האור ברוב הדלק' (ירושלמי שבת, פ"ב ה"א – הסבר זה מתחבר לדברי המשנה בסוף פרק א 'עד שיאחו ברובו', והשוו בבלי שבת, כח ע"ב: "המדליק צריך להדליק ברוב היוצא"), 'שמא יחתה בגחלים' (בבלי שבת, יח ע"ב; לד ע"ב) ו"מיחזי כמבשל" (רש"י, שבת לו ע"ב, ד"ה אבל לא תבשיל וד"ה לא מחזירין, וכן במפרשים רבים אחרים).

וכי איפשר לו לאדם לעשות כל מלאכתו בששת ימים, אלא שבות כאלו
כל מלאכתך עשויה. דבר אחר: שבות ממחשבת עבודה.
[מכילתא דר' ישמעאל, מסכתא דבחדש, פרשה ז]

המכילתא מצביעה על האיום הכפול כלפי קדושת השבת מכך ששום אדם אינו מספיק את כל מלאכתו בששת הימים.²⁹ ידיעה זו עלולה לפגוע בשביתת האדם בשבת הן מבחינה מעשית, אם ביצוע המלאכות יימשך עד לרגע כניסת השבת ומעבר לו, הן מבחינה תודעתית, אם מחשבות על המלאכות שעדיין טרם בוצעו תטרדנה את מנוחתו במהלך היום הקדוש. על רקע זה נבין את אמירת המשנה במסכת סוכה (פרק ה, משנה ה) כי לקראת כניסת שבת היו תוקעים במקדש שש תקיעות – "שלוש להבטיל את העם מן המלאכה ושלוש להבדיל בין קודש לחול".³⁰ מלבד ההבדלה המעשית, נדרשת גם הבדלה תודעתית. ברם המשנה במסכת שבת מעתיקה את זירת הפעולה לניתוק האדם מהעיסוק במלאכה והכנסתו לתודעה שבתית מהזירה הציבורית לבית הפרטי. אין זכר בפרק ב לתקיעות במרחב הציבורי, ותחת זאת מופיעים שלושת הדברים שאדם אומר לאשתו ('בתוך ביתו') סמוך לכניסת השבת, שעה שמתח השלמת ההכנות הדרושות הולך וגובר,³¹ ואז נדרש בעל הבית לוודא שאכן 'ביתו' מוכן לכניסה ראויה ליום הקדוש.

הדגשת תפקיד הבית כמקום שבו מסמנים את סיומן של ההכנות לשבת מבליטה את מגמת המשנה לשלב את הצבת הגבול בזמן עם הצבת הגבול במרחב. בכך נוכל להבין את תפקידה המרכזי של הדלקת הנרות, שאליה הוקדש הפרק השני, כנקודת המעבר בין חול לשבת, תפקיד העולה אף מהברייתות³² המתארות את התקיעות ואת ההכנות האחרונות הנעשות בעקבותיהן.³³

במקורות שונים מוצגת הדלקת הנרות כפעולה המכינה את הבית להשראת השכינה. את הזמן הראוי להדלקה למד רב יוסף מהברייתא הקובעת על סמך הפסוק "לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה"³⁴ כי "עמוד ענן משלים לעמוד האש, ועמוד האש (=הנר) משלים לעמוד הענן" (ולפיכך יש להדליקו סמוך לפני הסתלקות 'עמוד הענן', בסוף יום שישי).³⁵ ר' יוסי בר יהודה מתאר כיצד ראוי

²⁹ דרשת רשב"י בבראשית רבה (וילנא), י, ח, מחדדת את ההבדל בנקודה זו בין שבת של הקב"ה לבין שבת האדם. הקב"ה סיים כליל את מלאכת הבריאה בסוף היום השישי ונכנס "כחוט הסערה" לשביתה המוחלטת של שבת, אך האדם נדרש לזמן של תוספת שבת על מנת להפריד בין מלאכתו הבלתי גמורה של היום השישי לבין שביתתו ביום השבת.

³⁰ התקיעות האלו הוזכרו גם במשנה חולין, א, ז, ויש לשים לב למשחק הלשוני 'להבטיל / להבדיל' הקושר בין הפסקת המלאכות לבין המעבר בין חול לקודש. לפי תוספתא סוכה, ד, יא-יב, והברייתות המובאות בבבלי שבת, לה ע"ב, התקיעות היו סימן לבעלי הבית – בין השאר – להדליק את הנרות ולהטמין את החמין, ועיינו להלן בפנים.

³¹ המתח העומד מאחורי אמירת בעל הבית במשנה זו משתמע בבירור מהמשנה הסמוכה אליה – המחוברת אליה גם באמצעות המילים 'שלוש דברים', הכוללת את 'הדלקת הנר' בין שלושת הדברים שחוסר הזהירות לגביהם מביא לידי מיתת הנשים בשעת לידתן.

³² ראו לעיל, הערה 30.

³³ על עניין זה ביסס בה"ג את שיטתו הידועה שאישה שהדליקה נרות שבת אסורה במלאכה, שכן קיבלה עליה את השבת. וראו את השיטות בנידון בראשונים בארבעה טורים, אורח חיים, סימן רסג, ובבית יוסף, שם, אות י.

³⁴ שמות יג, כב.

³⁵ בבלי שבת, כג ע"ב. אף בחירת עורכי התלמוד להביא בראש פרק 'במה מדליקין' את הסוגיות הקשורות לנר חנוכה קשורה להבנת חכמי התלמוד שהן נר שבת הן נר חנוכה מסמלים – כל אחד בדרך אחרת – את השראת השכינה בישראל,

לערוך את הבית, עם "נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת", לבואם של שני המלאכים המלווים כל אדם מבית הכנסת לביתו.³⁶ ביטוי לרעיון שהדלקת נרות מכשירה את הבית להשראת השכינה נמצא גם בשיטת רבי טרפון ש"אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד" (פרק ב, משנה ב), שכן שיטתו מוסברת במדרש תנחומא³⁷ על סמך השוואת נרות שבת להדלקת הנרות במקדש.³⁸ את ההשוואה של נרות השבת, שנועדו להשכיח שלום בבית,³⁹ לנרות המקדש נוכל להבין לאור דבריו המאירים של מו"ר הרב י"ד סולובייצ'יק, המבחין בין קדושת יום טוב לקדושת השבת:⁴⁰

ביו"ט האדם עומד לפני ה', משום שג' רגלים כרוכים במקדש. בעצמה של קדושת היום של יו"ט נאמרה קדושה מיוחדת המקשרת את היום עם מקדש [...] בשבת המצב שונה לגמרי [...] נתונה היא לישראל קודם שנצטוו על בנין המקדש. אין האדם נכנס למעונו של הקב"ה, למעונה של אלוקי קדם. אלא כלפי לייא [להפך] הקב"ה משרה שכינתו ברשותו ותחומו של האדם [...] הקב"ה דר עם האדם במעונו של האדם ובכפיפתו הצרה.

כפי שכתבתי במאמרי, "Hermeneutics and Values: Issues in Improving Contemporary Talmud Education", *Wisdom From All My Teachers* (eds. J. Saks, S. Handelman), pp. 274-276 ועיינו במיוחד בדרשה בבבלי שבת, כב ע"ב (במהלך סוגיה זו), שהדלקת המנורה במקדש "עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל".

³⁶ בבלי שבת, קיט ע"ב. לשון הרמב"ם בהבאת הדינים האלה מחדדת את הנקודה: "ויושב בכבוד ראש מיחל להקבלת פני השבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך" (משנה תורה, הלכות שבת, ל, ב, על סמך בבלי שבת, קיט ע"א, ועיינו גם במשנה תורה, שם, הלכות ג-ה, ובדברי הרב י"ד סולובייצ'יק, שיעורים, עמ' סב-סז).

³⁷ בהעלותך, סימן א.

³⁸ בדברים המובאים בשם רבי טרפון במדרש מודגש שהתורה חזרה שלוש פעמים על הדרישה שידליקו את המנורה משמן זית. אומנם שיטת רבי טרפון היא דעת יחיד, והחכמים "מתירים בכל השמנים" (מלבד אלו שנאסרו בפרק ב, משנה א), אך מדברי חכמים שהובאו במדרש תנחומא (שם) – הנשענים על דברי ר' יוחנן בן נורי בתוספתא שבת, ב, ג – משתמע שחכמים אינם חולקים באופן עקרוני על המשוואה שרבי טרפון הציע בין נרות שבת לנרות המקדש, אלא רק על ההשלכה המעשית שהוא גזר ממנה, השוללת מיהודים רבים בארצות שונות, שבהן שמן זית אינו מצוי, את האפשרות לקיים מצווה חשובה זו. בעקבות שיטת רבי טרפון והתגובה אליה דומה שיש למתן את קביעתו הגורפת של ברנדס, הטעם, עמ' 214-212, כי במקורות התנאיים (ואף במקורות האמוראיים הקדומים) אין זכר לדעה המובאת אצל אמוראי בכל כגון רבא שהדלקת הנר היא 'חובה'.

³⁹ ראו דברי רבי אבהו (בבלי שבת, כה ע"ב) ודברי רבא (שם, כג ע"ב). מדברי רש"י בשני המקומות עולים שני כיוונים להבנת ממד ה'שלום' בהדלקת הנרות – מבחינה פרקטית האור מאפשר לנוע בבטחה, ומבחינה נפשית האור משרה בבית אווירה נעימה, וראו דברי הראי"ה קוק, עולת ראיה, ב, ירושלים תשכ"ג, עמ' יג-יד, לגבי כוחו של האור להוציא את האדם מבדידותו ולחברו עם החברה הסובבת אותו. הערת העורך: על נרות השבת כמשכינות השלום, תוך השוואה לנרות החנוכה, ראו מאמרו של הרב י' סמט בגיליון זה, "נר מאיר ונר שורף בסוגיית 'נר איש וביתו'".

⁴⁰ ראו לעיל הערה 20. ההבחנה שהציע הרב סולובייצ'יק בין שבת ליום טוב משתלבת יפה עם הבחנה היסודית – המעוגנת היטב בלשון הפסוקים – שבה הבחין הרב ליכטנשטיין, קדושת אביב, עמ' 66-73, בין איסורי המלאכה של שבת ושל יום טוב: 'ימים טובים לא נועדו, בשורשם, להיות ימי שביתה... קביעתם כשבתון אינה נובעת ממהותם אלא באה כאמצעי' (עמ' 66), ואילו 'בשבת המלאכה נאסרה כשלעצמה, מחמת שביתתו של הקב"ה' (עמ' 73). הבחנות אלו משליכות גם על האופי הציבורי-הלאומי של החגים, בניגוד לדגש בשבת על התנסות של כל פרט לתוך עצמו ולתוך מסגרת ביתו, בבחינת "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי" (ראו גם לעיל, הערה 25).

[רי"ד סולובייצ'יק, שעורים, עמ' סז]

הנה כי כן, ההכנות לקראת הכניסה ליום הקדוש מתוך שביתה "כאילו כל מלאכתך עשויה" כוללת גם את הכשרת הבית לבואה של השכינה המבקשת לשכון בתוך הבתים שהוכנו לשמש כמעין מקדש מעט במהלך השבת.⁴¹ ניתן עתה לחזור למשנת הפתיחה של מסכת שבת ולעמוד על אחת מהשלכותיה העשויה לספק הסבר חדש להצבתה בראש המסכת. את בחירת המשנה להציג את חלוקת מלאכות ההוצאה וההכנסה בין שני אנשים באמצעות עני ובעל הבית ניתן לייחס לתדירות היומיומית של תרחישים כאלה. אך יש להציע גם הסבר נוסף, המתבסס על מסר המסתתר מאחורי הקלעים של המשנה. מאחר שכל התרחישים של העברת לחם מבעל הבית העומד בפנים לעני העומד מבחוץ כרוכים בחיוב (מלאכה דאורייתא) או ב'פטור' (איסור דרבנן), המשנה שללה לחלוטין כל אפשרות של קיום מצוות צדקה בשבת כפי שמקיימים אותה בימי החול. אך אין להסיק מכך שמצוות צדקה וגמילות חסדים מתבטלות בשבת, שכן קיימת אפשרות נוספת שאיננה כרוכה באיסור שבת כלשהו – במקום להוציא את הלחם החוצה לרשות הרבים, אפשר להזמין את העני לתוך הבית, בבחינת 'כל דכפין ייתי ויכול'. הרי שמלאכת הוצאה, הנושא הדומיננטי במסכת, מחוללת שינוי עמוק במצוות הצדקה, ומעתיקה את קיומה מרשות הרבים לרשות היחיד. העתקת מצוות הצדקה לתוך הבית מוסיפה על השכינה השורה בתוכו בעקבות ההכנות המתוארות בפרקים ב-ד ממד נוסף של שלום ושל קדושה, המקרינים על החברה כולה.

⁴¹ יש לציין שתפקידו של הבית בשבת כ'מקדש מעט', המשתמע מעריכת המשנה והעולה בבירור מדברי הרב סולובייצ'יק, עומד בניגוד לדבריו המפורסמים של א"י השל, השבת (תרגום: א' אבן-חן), תל-אביב 2012, לגבי השבת כמעין 'מקדש בזמן', ובלשונו: "החידוש שהביאה היהדות היה העברת רעיון הקדושה מן המרחב אל הזמן" (עמ' 111). הוגים רבים בני זמננו אימצו את דבריו של השל ופיתחו אותם, וראו: Elliot K. Ginsburg, *The Sabbath in the Classical Kabbalah*, Albany 1989, 2008, pp. 141-142. הערות 21, 28. אכן ניתן למצוא קרבה בין הרעיון של השל לבין הבחנתו של הרב סולובייצ'יק בין 'קדושת המקום' של שבת (אירווח השכינה) לקדושת המקום הרלוונטית ליום טוב (שהאדם יוצא מרשותו שלו על מנת להתארח בביתו של הקב"ה), אך לאור דברינו כאן, הזיקה בין קדושת זמן לקדושת מקום מורכבת יותר מהאופן שבו הוצגה בידי השל.